

**ULUSLARARASI BAKALORYA PROGRAMI
TÜRKÇE A DERSİ UZUN TEZİ**

Güç ve İnsan

Sözcük Sayısı: 3895

Kategori: Kategori 1

Araştırma Sorusu: Zülfü Livaneli'nin *Engereğin Gözü* adlı yapıtında güç ve insan ilişkisi nasıl yansıtılmıştır.

Mayıs 2021

İÇİNDEKİLER

I. GİRİŞ.....3

II. GELİŞME

II.A. Padişah ve Güç6

II.B. Habeş Ağa ve Güç10

II.C. Büyük Valide ve Güç15

III. SONUÇ.....18

IV. KAYNAKÇA.....20

Araştırma Sorusu: Zülfü Livaneli'nin *Engereğin Gözü* adlı yapıtında güç ve insan ilişkisi nasıl yansıtılmıştır.

GİRİŞ

İnsanların bu dünya üzerinde en çok önemseydiği kavramlardan biri de güçtür. Güç her insan tarafından arzulanan ve elde edilmek istenen bir olgudur. Para, iktidar ve ün bir kişinin kendini güçlü kılabilmesi için elde edebileceği unsurlardan birkaçıdır. Güç elde etmek kimine göre zorken kimine göre doğuştan gelen bir özelliktir. Güç insanın kişiliğine, yeteneklerine, azim ve hırsına, o kişinin sosyal statü ve geçmişine bağlıdır. Bu etkenlerden azim ve hırs dışındakiler kişinin kontrol edemeyeceği ve kişide doğal olarak olan veya olmayan şeylerdir. Gücün nasıl elde edildiği de o kişinin geleceği üzerinde etkilidir. Çalışarak ve bu noktaya gelmek için fedakarlıklarda bulunmuş olan insanlar ile doğuştan elde edenler için gücün değeri de farklıdır. Güç çatışmayı doğurur ve bu çatışmadan galip olarak çıkmak için insanlar elinden gelen her şeyi yapabilirler. Bu çatışma bir cehennem olarak gözükebilir. Bazı insanlar bu çatışmaya aile ve çaresizlik gibi dış etkenlerden dolayı katılsa da bazıları kendi istekleriyle bu cehennemde çatışmaya katılırlar. Güç insanların en derin arzularının bir birleşimidir.

Zülfü Livaneli'nin 1997 yılında *Balkan Edebiyat Ödülü*'ne layık görülen yapıtı *Engereğin Gözü* ile ilgili Ulusal Tez Merkezinde yapılan taramada, bu yapıtı odağa alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yapılan çalışmalar Livaneli'nin romancılığı kapsamında eseri inceler.¹ Bunun dışında eser, Yeni Tarihselcilik Kuramı kapsamında, tarihin yeniden yapılandırılması bağlamında çalışılmıştır.² Bu tezde ise eser odağında güç olgusu üzerinden inceleme

¹ Satık, Güzel. Zülfü Livaneli'nin Romanları ve Romancılığı. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı*. 2015

² Koçakoğlu, Bedia. "Yeni Tarihselci Bir Okuma: *Engereğin Gözündeki Kamaşma*, *Mediterranean Journal of Humanities* mjh.akdeniz.edu.tr II/1, 2012, sayfa: 153-154

gerçekleştirilecektir. Zülfü Livaneli'nin *Engereğin Gözü* adlı yapıtında insan ve güç ilişkisi ve bu ilişkinin kişilere göre nasıl farklılıklar gösterdiği işlenmektedir. Yapıt, güç ve insan arasındaki ilişkiyi güce ulaşma hırısı, gücü elde tutma çabası ve güç kaybının birey üzerindeki etkisi ile tanımlamaktadır. Yapıtta her figür güç mücadelesinin bir piyonudur ve bu mücadeledeki tek şah gücün kendisidir. Yapıtta odak figür olarak "Habeş Ağa", "Padişah" ve "Büyük Valide" ön plandadır. Yapıtta bu üç figürün güç izleği ile en ilişkili kişiler olması sebebiyle bu figürler üzerinden bir incelenme yapılmasının doğru olacağına karar verilmiştir.

Yapıtta; başta iktidarda olan ancak sonra annesi tarafından tahttan indirilen bir figür ve onun kendisinden sonra iktidara getirilen oğlu olmak üzere iki padişah bulunmaktadır. Bu iki figür de benzer bir süreçten geçmekle beraber ikisi de aslında güç oyununun bir kuklasıdır. Bu iki figür padişah da olsa yine de anneleri tarafından gücü elde etmede bir araç olarak kullanılmaktadır. İki padişah da çocuk yaşta tahta geçmiştir ve gücün getirdiklerini erken yaşta tatma ve deneme fırsatı bulmuştur. Yapıtın başındaki padişah yapıtta daha çok öne çıkan padişah olduğundan ve hem gücü elinde bulundurduğu dönem hem de gücü kaybettiği dönem beraber işlendiğinden ve gücün bu padişah için neyi temsil ettiği yapıtta açık bir şekilde anlatıldığından ilk padişah ve güç ilişkisinin incelenmesi, incelemeye derinlik katacağından tercih edilmelidir. Bu sebeple incelemenin ileri bölümlerinde padişah olarak nitelendirilen figür tahttan indirilen padişah olacaktır.

Habeş Ağa ve Büyük Valide yapıt süresince ellerinde bulundurdukları güç ve sahip olmayı hedefledikleri güç üzerinden değerlendirilecektir. Aynı zamanda bu iki figürün geçmişlerinin benzerliğinin yapıttaki durumları ile karşılaştırılması incelemenin farklı açılardan gerçekleştirilmesini sağlayacağından onların da incelemeye konu edilmesine karar verilmiştir.

Güç ve insan ilişkisi bu iki figürün etrafında gerçekleşen çatışmalar ve olaylar Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinyye'de saray uzamında bir tarihi kurgu olarak okuyucuya sunulmuştur. Saray odaklı bir uzamın tercih edilmesi güç çatışması ve güç olgusuyla bu dönemde sarayda yoğun olarak karşılaşılmaması ile ilgilidir. Gücün aristokrasiyi ilgilendiren bir kavram olması ve halkın, gücün iktidar tarafında herhangi bir söz hakkının olmaması yapıtın uzamının genellikle saray olmasını destekler niteliktedir.

Yapıttaki figürlerin çoğunun isminin bilinmemesi de yapıtta olayın ve anlatılmak istenin ön plana çıkartılmak istendiğini gösterir. Halkın tamamı nasıl padişaha itaat etmek zorundaysa ve bunu artık farkında olmadan alışmış bir şekilde gerçekleştiriyorsa sarayın içindeki her figür de güç olgusunun ve saray yaşamının boyunduruğu altındadır. Güç insanları aşan bir kavramdır. İnsanlık tarihi boyunca insanlar mutlak ve sınırsız gücü tanrı gibi doğa üstü varlıklara atfetmiştir. İnsanlar sadece bu doğa üstü varlıkların aracı olan gücün yer yüzü üzerindeki yansımalarını siyasi güç, maddi güç gibi formlarda elde etmeye çalışmaktadır. Bu yüzden güç insanlardan daha gerçek ve insanlar tarafından kontrol edilemeyecek aksine insanları kontrol edebilecek bir olgudur. Yapıtta figürlerin isimleri yerine statü ve görevlerinin ön plana çıkarılması da bunu destekler niteliktedir çünkü güç elde etme arzusu herhangi bir dönemi aşan ve insanlık tarihinin tümünde var olan bir konudur bu sebeple yapıtta tarihsel kurgu olarak Osmanlı dönemi kullanılsa da Osmanlı Devleti'nin hangi dönemi olduğu belirtilmemektedir. Livaneli bu tarihsel kurguyu gerçeklik ile süslemeyi denemektedir ama bu yapıtın yine bir kurgu olduğunu değiştirmez ve kusursuz bir tarihi gerçeklik taşıdığı anlamına gelmez. Livaneli yapıtın tarihi gerçekliğe tamamıyla dayanmadığını ve kurgusal içerikler barındırdığını yapıtın "Söyleşi"³ bölümünde belirtmiştir.

³ Livaneli, Zülfü. "Engereğin Gözü" İstanbul: Doğan Kitap, Kasım, 2012, sayfa: 155-156

Gelişme

II.A. Padişah ve Güç

Padişah, Osmanlı Devleti'nde en güçlü figürdür. Padişah iktidara paraya ve saygıya sahiptir. Padişah aynı zamanda da devletin kendisidir. Bütün bunlar padişahı devletteki en güçlü birey yapar ama aynı zamanda da bütün bu güç halk tarafından padişahın tanrısallaştırılmasına sebep olmuştur ve padişaha "Allah'ın gölgesi" olarak hitap edilmelidir.

Padişahın güç anlayışı iktidar, para ve insanları kontrol edebilme yetkisini içermektedir. Padişah olmak bir kum havuzundaki çocuk olmaya benzer. Çocuk kum havuzunun içerisinde her şeyi yapabilecek güce ve yetkiye sahiptir ve bu gücü çocukça isteklerini gerçekleştirmek için kullanır. Padişahın tahta çocuk yaşta geçmesi ve bu gücü kullanması, insan hayatıyla oyun oynaması, bir çocuk gibi ölüme olan merakını çözmeye çalışması, insanların ölümüne bir çocuğun saflığında yaklaşması ve anlamaya çalışması benzerliği daha da belirgin kılmaktadır.

Padişah yapıtta halk ve yakınları tarafından Allah'ın yer yüzündeki gölgesi olarak nitelendirilmektedir. Padişah büyüdükçe gücü kendisiyle özdeşleştirmeye ve başka insanlara karşı daha da cani bir tavır takınmaya devam etmektedir. Bu davranış şeklinin temeli ölüm korkusunu hiçbir zaman aşamaması ile ilgilidir. Padişah yani üç kıtaya hükmeden bir imparatorluğun lideri olması, cellatlar tarafından öldürülme korkusu ile yaşayan bir şehzade olmamasına rağmen çocukluğunda yaşadıklarının travmaya sebep olmasının sonucu olarak hayatı boyunca bu korkudan kurtulamamıştır. "*Şehzade çocukluğundaki o meşum günü hatırlamış ve ömrü boyunca beklediği ölüm anının geldiğini sanarak iki eliyle boynunu kapayıp müthiş bir çılgılık atmıştı.*" (Livaneli, 90) Padişahın çocukluğunda zindanda ölüm korkusu ile yaşaması ve her zaman ölümü düşünmesi güç elde ettikten sonraki bazı davranışlarına temel

olarak gösterilebilir. İnsanları kazığa oturtmak, boğdurtmak veya kılıçtan geçirmek onu ölüm korkusundan kurtarmaktadır. Padişah başka insanların ölümleri ile ölümü tanımaya başladığına ve kendini çocukluğundan bu zamana kadar içine aşılan korkuyu yenmeye başladığına inandırır. İnsan hayatı ile oyun oynama eğlencesinin çocukluğundan beri değişmemesi padişahın aslında çocukluğundan beri hiç büyümediğini göstermektedir.

“O zaman saray koridorlarında çınlayan müthiş bir kahkahayla yüreğine kök salmış olan karanlık zehirli tortuları içinden söküüp attı ve hepimizi tek tek süzerek, kanımızı donduran şu cümleyi söyledi: “İlk önce hanginizi katletsem acaba!”” (Livaneli, 93)

Padişah hiçbir zaman ölüm korkusunu tamamen yenememiştir sadece gücünün varlığı ile bu korkuyu başka insanlara yaşatarak baskılamaktadır. Padişah kendi korkusunu yenememesinin sonucu olarak kendini rahatlamamanın bir yolu olarak etrafında bulunan herkesin kendi yaşadığı ölüm korkusunu tatmasını istemektedir. Padişah saraydaki herkesin içine ölüm korkusunu işleyerek bir zamanlar kendisine cehennem olarak gözüken saraydan intikamını almaktadır.

Gücü olduğu sürece ölüm padişah için anlamsızdır. Yapıtın başında tahttan indirilmesiyle ile padişahın bütün gerçekliği altüst olur ve hayatı boyunca sahip olduğu gücü kaybettiğini kabullenmekte zorluk çekmektedir. Padişahın bu durumdayken tek istediği çocukluğunda olduğu gibi, hayatta kalmaktır. Gücünü kaybetmesi ölüm korkusuna yeniden kapılmasına sebep olmakla beraber bu sefer ölümü kabullenmesine de yol açmaktadır. Zaman içinde gücünü geri alamayacağını fark ettikçe yeniden çocukluktaki haline dönmekte olan Padişah ölüm korkusundan kurtulmak için yaptığı şeylerden pişmanlık duymaktadır. *“Korku yüreğini yufkalaştırmış ve çoktandır unuttuğu bir duyguyu, merhamet duyma yetisini canlandırmıştı.”* (Livaneli, 119) Yazar bu sayede bir kişilik oluşturamamış sadece ölü ya da diri kavramları ile

tanımlanacak kadar hayatı basite indirgenmiş ve yetişkin vücudundaki bir çocuğun güçle yoğurulmuş hayatından koparken gerçeklerle yüzleşme sürecinde ne kadar kendisiyle çelişmeye başladığını ve kişilik değişimlerinden geçtiğini göstermektedir. Padişah o zamana kadar gücü sadece hayatta kalma amacıyla elde etmek istese de hayatındaki ani değişimlerden dolayı bu güç kapışmasında dış etkenler sebebiyle bir taraf tutmak zorunda bırakılmıştır. Girişte belirtildiği gibi insanları bazı seçimleri yapmaya ve kendilerini güç yarışında bulmalarına neden olan bazı sebepler vardır. Annesi tarafından ürkek bir insana dönüştürülmesi sebebiyle kontrol edilebilen ve bu sebeple tahta çıkarılan padişah bunların hiçbirinin farkında olmaması sebebiyle akli karışmış bir şekilde neden bir anda hapsedildiğini sorgulamaktadır ve çocukluğundaki korkularını tekrar yaşamaktadır. *“Padişah’ın bu öfkesi ve azameti uzun sürmedi. Ertesi gece içimde ürpertiyle hücreye yaklaştığımda, onun yine ölümden korkan zavallı aciz bir delikanlıya dönüştüğünü gördüm...”* (Livaneli, 127) Padişahın bu psikolojisini uzun süre korumaması ve ölüm korkusuna yeniden yenik düşmesi ile yazar padişahın bu hayatta ölümden başka bir şey düşünemediğini göstermektedir. Onurunu kurtarmak amacı ile ölümlle yüzleşmeyi bir anlığına kendine kabul ettirse de hayatı boyunca onu kovalayan ölüme karşı padişah güçten düşmüştür.

Padişah için güç kavramı yapıt boyunca farklılık göstermektedir. Padişahın insanlarda oluşturduğu algı da sadece kendi gücü ve zalimliği ile ilgilidir.

“Bir zamanlar nasıl olup da böyle bir zalimi, bu kadar değersiz bir insan müsveddesini efendim olarak kabul edebildiğime şaşır kalıyordum. Çünkü masum insanları öldürmekten zevk alan, kendi başı derde düşünce çocuklar gibi hüüngür hüüngür ağlayan, gavur parasıyla metelik etmez bir zavallıydı bu.” (Livaneli,107)

Halkın gözünde sadece zalim bir imparator olan ve bu sebeple saygı duyulan ve korkulan padişahın gücü kaybettikten sonra “kulları” tarafından nasıl değersizleştirildiği gösterilmektedir. Habeş Ağa'nın padişaha “*çocuklar gibi hüüngür hüüngür ağlayan bir zavallı*” (Livaneli,107) şeklinde hitap etmesi ile yazar padişahın küçükken olduğu çocuktan farkının olmadığını belirtmektedir. Padişahın çocukluğundan bu zamana güce olan bakış açısı hiçbir zaman değişmemiştir, yıllar boyunca güce sahip olmasına rağmen hala gücü ölümden koruyan bir araç olarak görmektedir. İnsanların kendisi hakkındaki düşüncelerinin bu yönde değiştiğini sezen padişah zalimliği sebebiyle eski hiçbir “kulunun” onu desteklemeyeceğini fark etmiştir ve bu sebeple gücün ebedi olarak iktidarda olmaktan farklı bir anlam ifade ettiğinin farkına varmıştır. Padişah olmanın ne olduğunu sorgulayarak aynı zamanda kendini de yargılamaktadır.

Güç kavramı padişahın hayatının yapı taşlarından biri olmakla beraber kişiliğinin oluşmasında da önemli bir rolü vardır. İnsanlara ölüm korkusunu yaşatarak ölümü anlamaya çalışan ve kendi ölüm korkusundan kurtulma amacı ile gücünü kullanan padişah hareme hapsedildikten sonra gücün nasıl kendini kör ettiğini fark etmeye başlamıştır. Bu uyanış sonucu kendisini zayıf ve gerçekte güçsüz biri olarak görse de bunu fark etmek zorunda olduğu için kendine acımaktadır. “*Halifelik neydi, peygamberlik ney, padişahlık, krallık ne?*” (Livaneli ,123). Padişah kendi kişiliğini sorgulama sürecine girmiştir. “*Ama taptıkları ben gene aynı ben. Hapsettikleri ben de aynı.*” (Livaneli,120). Padişah hapsedilmiş kendisi ile tahtta olan kendisini eşleştirememektedir. Padişah görünüş olarak aynı insan olsa da onu, padişah ve güçlü yapan şeyin kendisine bahşedilmiş bir şey olduğu ifade edilmektedir. Yazar padişahı padişah yapan şeyin insanların onu padişah olarak kabul edip etmemesine bağlı olduğunu anlatmaktadır. Bu sebeple yapıtta padişah halk arasında hala unutulmadığını ve desteklendiğini Habeş Ağa'dan öğrenince padişah olarak kabul edildiği zamanki kişiliğine bürünmektedir. Bu durum ile

padişahın kendisinin aslında güçlü bir kişilik olmadığına onu güçlü kılan şeyin insanların onu güçlü kabul etmesi olduğu yansıtılmaktadır. *“Padişahlığının ona kazandıracağı tek ödül, sıradan bir urganla değil, ibrişim kordonla boğulmak olacaktı.”* (Livaneli, 130) Padişah sıradan bir insan gibi öldürülmekten kurtulup “ibrişim kordon” ile boğularak öldürülmeye layık görülse de gücü onu ölüm pençesinden kurtaramamıştır. Ona bahşedilen güç izinsiz bir şekilde onun elinden alınmıştır ve hayatı boyunca unutamadığı ölüm korkusu hayatının sonuna kadar onunla beraber olmuştur. Tam aksine mutlak özgürlüğe ulaşmaktaki en önemli araç olan güç onu hem bir zindandan kurtarmıştır hem de başka bir zindana geri hapsetmiştir. Padişahın hayatı, padişah olan kendisi olsa da her zaman sarayın merhametine bırakılmıştır.

II.B. Habeş Ağa ve Güç

Habeş Ağa için güç ve güçlü olmak diğer mutlak güce sahip bir kişinin boyunduruğunda en güçlü olmakla ilgilidir. Padişaha olan saygısı hem kendini sarayda güçlü bir konumda tutmak için hem de padişahı diğer insanlardan üstün olarak gördüğü içindir. Yapıt boyunca Habeş Ağa kendini diğer insanlarla kıyaslamaktadır ve kendisinin nasıl padişahın haricindeki insanlardan üstün olduğunu anlatmaktadır.

“Habeşistan’dan gemilere doldurulmuştuk. Geminin ambarında balık istifi gibi üst üste yığılmış kalabalık arasında, genç kadınlar ve erkekler çoğunlukta idi.” “Her sabah ambar kapağını açıyor gece ölenleri dışarıya çıkarıyor, denize atıyorlardı.” “Bu ölüm gemisiyle ne kadar yolculuk ettiğimizi bilmiyorum. Bir ömür denizde kalmışız gibi geliyordu bana. Ta ki ben “değerli” kılınana kadar...” (Livaneli,21-22)

Habeş Ağa geçmişinde yaşadığı olaylar sebebiyle büyüklük kompleksi oluşturmuştur. Çocuk yaşta doğduğu ve yaşadığı topraklardan kaçırılması ve bir köle olarak satılması ama bir gün ona bahşedilen otorite ve statü ile tekrar kendini değerli hissetmesi onun hayatı boyunca kendini hem bir köle hem de üstün bir insan olarak tanımlamasına sebep olmuştur. “Ölüm gemisi” ifadesi ile Habeş Ağa’nın öleceğini düşündüğü anlaşılmaktadır. Düşüncelerinin aksine hayatta kalması ve “değerli kılınması” Habeş Ağa’nın cehennem olarak nitelendirdiği hayatında bir dönüm noktasıdır. Padişah gibi ölüm korkusu yaşayan ve bu korku sebebi ile güce tapmaya başlayan Habeş Ağa padişaha zıt olarak gücü sadece ölümünü ertelemek yerine ,diğer insanların kendini yönettiği gibi başka insanları yönetebilme yetkisini elde etmek ve saygı duyulmak için elde etmeyi hedeflemektedir. Bu oluşturduğu büyüklük kompleksinin yani diğer insanlara göre kendini üstün görme eğiliminin temelinde aslında diğer insanlara göre olan farklılıklarını ve eksikliklerini göz ardı etmek vardır.

“Kimilerine eksik bir adam gibi görünsem de, yüreğim biliyor ki, şu anda dünyada, yaşamının anlamına varmadan kader rüzgarının önünde sürüklenip giden milyonlarca kişiye göre fazlalıklarım da var.” (Livaneli, 13)

Habeş Ağa için hayatındaki en büyük acılardan biri cinsel kimliğini kaybetmesidir. Bu durum nedeni ile Habeş Ağa her zaman kendisini kanıtlama çabasına girmektedir. Cinsel kimliği hayatı boyunca ne kadar çabalasa da asla bir daha elde edemeyeceği bir şeydir. Bu sebeple Habeş Ağa bu eksiliğini yani bir anlamda yaşamının bir noktasındaki iktidarsızlığını, iktidara yakın olarak elde ettiği güçle kapatmayı hedeflemektedir.

“Zaman zaman, bana gösterdikleri saygı, zekamın ve bedenimin üstünlüklerine değil sadece elimdeki sopaya bağıymış gibi geliyor; hepsinden kuşkulaniyorum ama kimsenin bu kadar aptal ve kör olamayacağını düşünüp avunuyorum.” (Livaneli, 16)

Habeş Ağa için güç, iktidar ve paradan çok saygı temellidir. Haremdeki kızların saygısını kazanmak ve onlara erkekliğini kanıtlamak için şiddet ve korkuya başvurması yeniden Habeş Ağa'nın büyüklük kompleksi ile ilgilidir. Habeş Ağa'nın “bedeninin en değerli parçası”nı sakladığı kavanozun yere düşüp parçalanması ile hayalini kurduğu gücü elde edemeyeceğini ve sabit bir şekilde var olan düzenin değişeceğini hissetmesine sebep olmuştur. Habeş Ağanın, padişahın aksine güç elde etmek için çaba göstermesi gerekir. Habeş Ağa'ya göre gücü elde etmek için “akıllı” olmak gerekmektedir.

“Size anlatmayı unuttuğum en önemli huylarımdan biri de esen rüzgarları hemen hissetmek ve gereğini yaparak ani tavır değişiklikleri içine girebilmektir. Uzun uzadıya yaşamama abanoz siyahı kellemi omuzlarımın üzerinde taşıyabilmemi sağlamış bir özelliştir bu.”(Livaneli ,46)

Habeş Ağa için güç bir rehberdir. Bu sebeple güce sahip olanların tarafında doğru ve haklı taraftır. Hayatı boyunca bir köle olan ve kendini köle olmasına karşın eğiten ve sarayda belli bir statü elde eden Habeş Ağa güç tarafından kör edilmiştir. Habeş Ağa'nın efendisinin iktidarını *“cümle mahlukatı felcedip lal ü ebkem bırakan bir engereğin bile gözünü kamaştıracak kadar muhteşem”* (Livaneli, 147) olarak nitelendirerek güç karşısında gözlerinin nasıl kamaştığını ve güçten başka bir şey göremediğini kendi ağzından ifade etmiştir. Habeş Ağa yapıt boyunca gücü güçlü betimlemeler ile tanımlamıştır. Bu sayede yazar Habeş Ağa'nın güç arzusunu ve belli bir noktada güce olan aşkını anlatmaktadır. Habeş Ağa'nın yapıtın

ilerleyen bölümlerinde çok sevdiği padişaha karşı iğrenme hissetmesinin ve kendini Büyük Valide'ye adamasının sebebi bir kişiye olan kulluğunun aksine gücün kendisine olan kulluğudur. Habeş Ağa aslında padişaha kulluk etmek yerine onun sahip olduğu güce kulluk etmektedir.

“Mademki kendini daha yüce bir varlık karşısında silerek o yüceliğe erişmek mümkündü, o halde ben niye aynı şeyi yapmıyordum!” “Kendi benliğimi silip onunla bütünleşerek ben de imparator olabilir ve dünyanın dörtte birine hükmedebilirdim.” (Livaneli, 76)

Habeş Ağa bir zamanlar köle olsa da güce kulluk etmesi sayesinde güce daha da yaklaşmaktadır. Ağa Habeşistan'dan Osmanlı Devleti'ne getirilmiş ve haremde başına geçmesi için hadım edilmiştir. Hadım olması, Afrikalı olması ve ten renginin farklı olması sebebiyle kendini saraydaki diğer insanlara göre farklı kabul etmektedir ve bu farklılığın bir üstünlük olduğunu savunmaktadır. İnsanlar tarafından “eksikliklerine” rağmen zorla da olsa saygı duyulmak Habeş Ağa'nın güç isteme sebebidir. Habeş Ağa için haremdeki kadınların saygısını kazanmak cinsel kimliğini kanıtlamayı temsil etmektedir. Yaşadığı olaylar yüzünden kendini her zaman eksik ve hissetmesinden dolayı kendi ruhunu tatmin etmeyi ve güçlü olmayı amaçlamaktadır.

Habeş Ağa bilgisi ile gurur duyarken aynı zamanda eksiklikleri ile de kendini hiçbir zaman tamamıyla bir kişi olarak tanımlayamamıştır. *“Sopayla korkutulan güzel kadınların karşısında yumuşacık boyun eğişlerinin tadını çıkarıyorum. Dünyanın en güçlü erkeği olarak duyumsuyorum kendimi.”* (Livaneli, 14) Haremde kadınlara karşı zalim ve kudretli bir kişi, haremde tek yöneticisi gibi gururu ve kibri ile aşağılamaktadır. Kendini haremde tek yöneticisi

olarak görmesinin sebebi sadece kendi gücüne karşı diz çökmüş insanların ona saygı duymasını istemesidir.

Padişahın gücü sayesinde insanların saygısını kazanmasına hayranlık duymaktadır ve bu sebeple imparatorluğun başındaki ve devletteki en güçlü kişinin boyunduruğunda yaşamayı kabul etmiştir ve kendini ona adamıştır. Padişah hareme kapatıldıktan sonra onu ziyaret etse de yeni padişah tahta çıkınca eski padişaha olan bağlılığını kaybedip yeni padişaha bağlılığını bildirmiştir. Habeş Ağa'nın güce olan düşkünlüğü ve iktidara yakın olma isteği bu olay ile açık bir şekilde gösterilmektedir. Habeş Ağa padişahı hiçbir zaman tamamen vazgeçmemekle beraber artık onun zamanının dolduğunu ve kendi sonunu getiren davranışlarının sonucuna katlanması gerektiğini düşünmektedir. Bir gün Padişahın ihtişamının “engereğin gözünü kamaştırarak” kadar parlak olduğunu ertesi gün ise ne kadar cahil ve zavallı bir insan olduğunu öne sürmektedir. Habeş Ağa'nın padişaha olan bütün saygısı padişahın iktidarını kaybetmesi ile beraber yavaş yavaş sönmektedir. Yazar bu sayede Habeş Ağa'yı yönetenin bir kişi değil gücün kendisi olduğunu göstermektedir.

Habeş Ağa saygınlık kazanma amacıyla güç yarışına dahil olmakla beraber bu yarışta galip çıkmak için duruma uyum sağlamayı kendine fayda sağlayacak davranışlarda bulunmayı tercih etmektedir. Habeş Ağa güç tarafından yönlendirilmektedir; ahlaki değerler, doğruluk veya yanlışlık onun için bir şey ifade etmemektedir. Habeş Ağa için önemli olan gerekli davranışları sergileyerek hayatını ve bulunduğu statüyü korumaktır.

“Başım omuzlarımın üzerinde kalabilecekti ve imparatorluk ailesine bağlılığımı bildirmem için bana bir fırsat daha veriliyordu. “Büyük Valide'nin önünde secdeye kapanıp, “Allah benim ömrümden alıp size versin devletlum!” diyebildim.” (Livaneli,81)

Habeş Ağa hayatta kalmak ve “vezir” gibi öldürülmemek için sarayda olan bütün olaylar ile ilgili bilgi toplamaktadır. Bu sayede hangi tarafta olması gerektiğine karar vermektedir. Valide ve tahta yeni çıkan Büyük Valide’nin torununa sadakatini ifade ederken gittikçe padişaha olan sevgisini kaybetmiş bir durumdadır. Habeş Ağa’nın artık haremi ziyaret etmesinin tek sebebi çok sevdiği Gülbeden isimli kızın “deli” padişah tarafından öldürölüp öldürölmediğinden emin olmak istemesidir.

Habeş Ağa tarafından güç hayatında yaşadığı problemler için bir çözüm olarak görölmektedir. Habeş Ağa bu güç çatışmasına dış etkenler sebebiyle değil kendi kendini zorlayarak katılmıştır. Habeş Ağa ne olursa olsun gücü elde etme yolunda kararlarını ahlaki değerlere göre değil çıkarıcı bir anlayışa göre ilerletir. Güç çatışmasında hayatta kalmanın ne kadar zor olduğunu bilmektedir. Kendisi padişah tahttayken ondan çok korkmasına rağmen aynı zamanda ona saygı da duymaktadır. Ölüm korkusu ve hayatları ellerinden alınan vezir ve onun gibi diğer insanları gördükçe güç elde etmenin ve bu çatışmada hayatta ne kadar zor olduğunu fark etmiştir. Gücün anlamı Habeş Ağa ve padişah için bu noktada benzerlikler göstermektedir. İkisi de güç sayesinde hayatta kalmayı ummaktadır. Habeş Ağa gücün saygı yönüyle padişah gücün iktidar yönü ile bunu gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.

II.C. Büyük Valide ve Güç

Büyük Valide çocuk yaşta Venedik’ten getirilmiş ve hareme hediye edilmiştir. Padişahı “gizli cazibesıyla” cezbeden “küçük kadın” zaman içinde padişaha oğlan çocuklar vermiştir ve büyük oğlu padişah olduğunda “Büyük” Valide unvanını almıştır.

“Bir kez tattıktan sora iktidardan ayrılmak istememiş ve Venedikli eski akrabalarıyla kurduğu ticari ilişkilerden elde ettiği muazzam serveti ve siyasi gücü elinden kaçırmamak için, ölümü göze alacak kadar hırslanmıştı.” (Livaneli, 113)

Büyük Valide küçüklüğünde bir köle olarak değersizleştirilmesi sonucu kendini güç elde etmeye zorlamıştır ve güç yarışına kendi isteğiyle katılmıştır. “Küçük” bir kadın olan ve iktidara hiçbir gücü olmayan bir cariyeyken kurduğu planlarla ulaşmış “Büyük” bir anne olmayı hak etmiştir.

Valide yapıt boyunca güçlü bir figür olarak yansıtılmıştır. Padişah imparatorluğun yöneticisi olsa da padişahı yöneten kişi Büyük Valide’dir. Eşi öldükten sonra oğullarının hayatını koruyarak onların sonraki padişah olmasına sağlamış, kendi gücünü ve iktidarını korumuştur. *“En çok korktuğu şey, bir başka kadının, dört kıtaya yayılan iktidarına ortak olmasıydı. Bu ortak, ancak oğlunun gönlünü kaptıracağı bir hanım sultan olabilirdi.”* (Livaneli,114) Oğullarını kendi yönetiminden saptıracak gözünü kör edebilecek ve Büyük Valide’nin iktidarını tehdit edecek etkenlerden yani kadınlardan uzak tutmayı hedeflemektedir. *“Küçük yaştan beri oğlunu kadınlardan uzak tutmuş, imparatorluğun en işvebaz oğlanlarını onun koynuna sokarak, kadınlardan nefret eden, sadece erkeklerle düşüp kalkan bir mizaca sahip olmasını sağlamıştı.”* (Livaneli, 114). Oğlunu kendi tercihlerinin dışında yönelimlere zorlayarak oğlunun kendi hayatını yönetmesine engel olmuştur. Oğullarının hayatları da dahil sahip oldukları her şeyi yönetebilecek yetkisinin olduğunu kabul etmesi ve ailesini parçalama koşulunda olsa bile kendi çıkarlarını her zaman en önde tutması Büyük Valide ile geleneksel anne olgusu arasında karşıtlığın olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Büyük Valide için önemli olan tek şeyin, onun varlığını oluşturan tek olgunun güç olduğu yapıt boyunca kendi oğullarını tahttan indirmesi ve onlara suikast girişimlerinde bulunması ile açık bir şekilde gösterilmiştir. Ölüm korkusu ile aklını kaçırmış ve ürkek oğlunun bir süre sonra kendi sözünden çıkmasına katlanamayan Büyük Valide oğlunun hayatı boyunca sevdiği tek kadını öldürtmüştür. Oğullarının hayatını ve hislerini ve acılarını hiçbir şekilde önemsemeyen Büyük Valide'nin ölümü de saray halkına ve oğullarına yaşattığı acılar kadar zalimcedir. Ölümü sırasında bile ölmeyi reddeden ve adeta onu katletmekte olan yeniçeriyi lanetlercesine onu kendi kanı ile boyaması ile Büyük Valide'nin asla geri adım atmadığı ve yaptığı her şeyin haklılığını savunduğu gösterilmektedir.

“Gerçi son zamanlarda oğlu ile arası açılmıştı ve Padişah evladı ona gerekli saygıyı göstermiyor, günlerine ve gecelerine şişman gözdesi ile geçiriyor...Valide anasına gerekli bağlılığı göstermiyen oğlunu devirerek küçük torunun tahta geçirmişti...” (Livaneli,68)

Yapıttaki Büyük Valide için en tehlikeli figür Gülbeden'dir. Büyük Valide'ye ilk bakışta çok benzeyen ama zaman içinde aslında çok daha farklı bir figür olan Gülbeden'in tıpkı Büyük Valide'nin bir zamanlar sahip olduğu gibi çekici bir cazibesi vardır. Bu cazibe sayesinde oğlunu cezbedip kendi gücünü ve iktidarını tehdit etmesinden korkması sebebiyle Büyük Valide tek derdi “farelerin üşümemesi için gömlek dikmek” olan ve güç çatışmasından olabildiğince uzak duran bir kişiyi kendisi gibi düşünerek gözünde devleştirmiştir. Güç ve iktidar ile hiç ilgilenmeyen ve tek suçu “güzel olmak” olan Gülbeden de güç yarışına dahil olmamasına rağmen hayatını kaybedecek bir biçimde etkilenmiştir. Gülbeden figürü üzerinden güce değer vermeyen insanların güce tapan insanlarca, elde etmek için hayatlarını adadıkları bir olguyu savunmak için, nasıl ortadan kaldırılabildiği gösterilmiştir.

SONUÇ

Zülfü Livaneli'nin *Engereğin Gözü* adlı yapıtında insan ve güç arasındaki ilişki, gücün kişiler üzerindeki etkisi ve bu kişinin etrafındaki figürlerin nasıl etkilendiği irdelenmektedir. Güç elde etmek için türlü fedakarlıklarda bulunan ve güç odaklı oluşturdukları kendi ahlaki değerlerini oluşturan insanların nasıl da “*cümle mahlukatı felcedip lal ü ebkem bırakan bir engereğin bile gözünü kamaştıracak kadar muhteşem*” (Livaneli, 147) olan güç karşısında nasıl kör olduklarını ve bir cehennem olarak görülen bu güç yarışında neden ve nasıl galip çıkmak istediklerinin sebepleri okuyucuya yansıtılmıştır.

Farklı geçmişlere sahip olsalar da korku ve acı ile yoğurulan hayatlarından bir kaçış yolu olarak gördükleri gücün peşinden koşan insanların hedefleri yapıtta incelenmiştir. Yapıtta Büyük Valide ile tamamen güç tarafından yönetilen bir kişinin güce fazla odaklandığında nasıl da hayatından olduğu ama aksine mutlak bir gücün boyunduruğu altında yaşamayı isteyen Habeş Ağa'nın da hayatını saray hakkındaki bilinci ile koruduğu aktarılmaktadır. Habeş Ağa ve Büyük Valide tamamen güç odaklı bir yaşam izlemesine rağmen güç elde etme yöntemleri ve güç tanımları farklıdır. Büyük Valide için güç daha çok iktidarı temsil etse de Habeş Ağa için güç hem saygıyı hem de karşısında büyülenip kalınacak bir ihtişamı temsil etmektedir. Bu iki figürden farklı olarak güç yarışına ölüm korkusu gibi dış etkenler tarafından sürüklenen ama bu mücadelede zayıflığı sebebiyle yenik düşen padişah ise yapıtta Büyük Valide ve Habeş Ağa'nın karşısında bir tezatlık oluşturmaktadır.

Güç uğruna insanlıklarını kaybeden figürler üzerinden gücün “büyüleyiciliği” ve “baştan çıkarıcılığı” ile insanların kendi benliklerini güç karşılığında nasıl kaybettikleri yapıtta gösterilmektedir. Halk ve Gülbeden gibi güç çatışmasında yer almayan ve padişah gibi bu çatışmadan aslında oldukça uzakta durmak isteyen insanların bile çok büyük bedeller ödemek

zorunda kalması gücün güç peşinde koşan insanlarla beraber onların yakınındaki insanları da etkilediği gösterilmektedir.

KAYNAKÇA

Koçakoğlu, Bedia. “Yeni Tarihselci Bir Okuma: Engereğin Gözindeki Kamaşma, Mediterranean Journal of Humanities mjh.akdeniz.edu.tr II/1, 2012, 147-160

Livaneli, Zülfü. *Engereğin Gözü*. İstanbul: Doğan Kitap, Kasım, 2012

Satık, Güzel. Zülfü Livaneli’nin Romanları ve Romancılığı. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı*. 2015